

سیمای زراعت در قرآن و حدیث

نوشته

عباس رهبری عضو هیات علمی دانشگاه فرهنگیان

جواد خائلی عضو هیات علمی دانشگاه پیام نور

عبدالمهدی عربشاهی مقدم عضو هیات علمی دانشگاه پیام نور

انتشارات نوییان

تابستان ۱۳۹۵

سرشناسه	: رهبری، عباس، ۱۳۴۵ -
عنوان و نام پدیدآور	: سیمای زراعت در قرآن/نوشته عباس رهبری، جواد خانلری، عبدالمهدی عربشاهی مقدم.
مشخصات نشر	: سنندج: نویبان، ۱۳۹۵.
مشخصات ظاهری	: ۲۰۱ ص.
شابک	: 978-600-7090-49-7
وضعیت فهرست نویسی	: فیبا
یادداشت	: کتابنامه.
موضوع	: تفاسیر شیعه -- قرن ۱۴
موضوع	: Qur'an -- Shiite hermeneutics -- 20th century
موضوع	: کشاورزی در قرآن
موضوع	: Agriculture in the Qur'an
موضوع	: کشاورزی -- جنبه‌های مذهبی -- اسلام
موضوع	: Agriculture -- Religious aspects -- Islam
شناسه افزوده	: خانلری، جواد، ۱۳۵۹ -
شناسه افزوده	: عربشاهی مقدم، عبدالمهدی، ۱۳۵۲ -
رده بندی کنگره	: ۱۳۹۵۱۰۴BP / ۵۵۹/ک
رده بندی دیویی	: ۲۹۷/۱۵۹
شماره کتابشناسی ملی	: ۴۲۳۶۱۰۰

شناسنامه کتاب

سیمای زراعت در قرآن

نویسندگان: عباس رهبری عضو هیات علمی دانشگاه فرهنگیان، جواد خانلری عضو هیات علمی دانشگاه پیام نور، عبدالمهدی عربشاهی مقدم عضو هیات علمی دانشگاه پیام نور

تدوین: عباس رهبری، جواد خانلری، عبدالمهدی عربشاهی مقدم

ناشر: نویبان

ویراستار: داریوش احمدی

چاپ: اول

قیمت: ۹۰۰۰ تومان

شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

سال انتشار: ۱۳۹۵

شابک: ۷-۴۹-۷۰۹۰-۷۰۰-۹۷۸

حق چاپ محفوظ و مخصوص نویسندگان است

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱۵.....	مقدمه
۱۹.....	بخش مقدماتی: کلیاتی در باب زراعت
۲۱.....	کلیاتی در باب زراعت
۲۱.....	سخن نخست
۲۳.....	فصل اول: مقدمه ای در باب زراعت
۲۳.....	۱) معنی لغوی زراعت
۲۴.....	۲) پیشینه تاریخی زراعت
۲۷.....	۳) نگرش های مختلف در تقسیم بندی علوم مختلف زراعت
۳۳.....	فصل دوم: زراعت در جوامع مختلف قبل و بعد از اسلام
۳۳.....	زراعت در جوامع مختلف قبل و بعد از اسلام:
۳۵.....	مصر:
۳۵.....	سوریه:
۳۶.....	ایران:
۳۷.....	هند:
۳۷.....	چین:
۳۸.....	اروپا:
۳۹.....	رومیان:
۳۹.....	عربستان
۴۳.....	بخش اول: زراعت از دیدگاه ادیان الهی
۴۵.....	فصل اول: زرتشت
۴۵.....	زرتشت

- مختصری از دستورات زرتشت در باب کشاورزی: ۴۵
- الف: زمین خوشبخت ۴۶
- ب: در مورد افزایش کشت زمینهای زراعی ۴۷
- ج: اهمیت کود حیوانی ۴۷
- د: نحوه کاشت ۴۷
- ه: اهمیت به کشاورزان ۴۸
- ج: کار نکردن در روی زمینهای زراعی ۴۹
- ج: اهمیت آب ۴۹
- خ: پارسایی در دین زرتشت ۵۰

فصل دوم: یهود ۵۱

- الف: عید پسخ ۵۱
- ب: شروع زراعت در قوم یهود ۵۲
- پ: خلاصه ای از کشاورزی در تورات ۵۲
- ۱) بوجود آمدن خشکی ها ۵۳
- ۲) دعا برای افزایش محصول ۵۴
- ۳) نفرین افراد ۵۵
- ۴) قوانین مربوط به اموال ۵۵
- ۵) در مورد کار کردن روی زمین ۵۶
- ۶) مصرف گوشت ۵۶

فصل سوم: مسیحیت ۵۹

- مسیحیت ۵۹
- الف: توجه به کشت و زرع ۵۹
- ب: اعمال انسان در کشاورزی ۶۲

بخش دوم: زراعت در قرآن ۶۵

- مقدمه ۶۵

فصل اول: زمین در قرآن ۶۷

- مدخلی بر بحث ۶۷
- زمین از نظر فقه اسلامی: ۶۸

- ۶۸..... (۱) زمینهای موات:
- ۶۹..... (۲) زمینهای آباد:
- ۷۰..... بررسی عوامل مؤثر در تولید محصولات کشاورزی در قرآن
- ۷۰..... (۱) خاک:
- ۷۳..... (۲) زندگی در روی زمین:
- ۷۶..... آماده سازی زمین زراعی:
- ۷۸..... تنوع در زمین:

۸۱..... فصل دوم: آب در قرآن

- ۸۱..... مداخلی بر بحث:
- ۸۲..... منابع آب را می توان به صورت زیر تقسیم بندی کرد:
- ۸۲..... (۱) نزولات آسمانی (باران، برف و تگرگ):
- ۸۲..... (۲) آبهای دیگر اتمسفر (مه و شبنم):
- ۸۲..... (۳) آبهای جاری (سیلاب و رودخانه ها):
- ۸۲..... (۴) آبهای زیر زمینی (چشمه، چاه، قنات):
- ۸۳..... چرخه آب:
- ۸۴..... چگونگی قرار گرفتن مولکول های آب در خاک:
- ۸۵..... موضوع آب در قرآن کریم:
- ۸۵..... (۱) بیداری فطرت:
- ۸۶..... (۲) اراده پروردگار در انجام امور:
- ۸۹..... (۳) قدرت الهی:
- ۹۳..... (۴) رحمت خداوندی:
- ۹۵..... فرق غیث و مطر در قرآن:

۹۷..... فصل سوم: باد در قرآن

- ۹۷..... باد در قرآن:
- ۹۷..... (۱) اهمیت باد در کشاورزی:
- ۹۸..... (۲) چگونگی لقاح ابرها:

۱۰۱..... فصل چهارم: نور در قرآن

- ۱۰۱..... مداخلی در بحث:

.....	اهمیت نور در قرآن	۱۰۲
.....	فصل پنجم: زراعت در قرآن	۱۰۵
.....	زراعت در قرآن	۱۰۵
.....	الف (بررسی حقیقت زراعت در قرآن:.....	۱۰۵
.....	ب (بهترین کسب در اسلام:.....	۱۰۷
.....	پ (دلیل اهمیت کشاورزی در اسلام:.....	۱۰۹
.....	ج: نیازهای طبیعی برای امر کشاورزی.....	۱۱۰
.....	چ (عدم فعالیت در روی زمینهای نا مرغوب:.....	۱۱۰
.....	ح: تنوع طلبی انسان و نیازهای او.....	۱۱۱
.....	خ (نحوه استفاده بهینه از زمین:.....	۱۱۳
.....	د (نقش ایمان در افزایش روزی:.....	۱۱۴
.....	ذ) کشاورزی نشانه قدرت خداست:.....	۱۱۵
.....	هـ (بارش باران در قرآن.....	۱۱۶
.....	ر (رویش گیاهان در قرآن.....	۱۱۸
.....	بخش سوم: زراعت از دیدگاه احادیث	۱۲۱
.....	فصل اول: اهمیت زراعت در کلام رسول (ص)	۱۲۳
.....	۱) انجام کشاورزی توسط پیامبر اکرم (ص).....	۱۲۳
.....	۲) کاشت درخت به عنوان صدقه جاریه.....	۱۲۳
.....	۳) نظر پیامبر در مورد احیاء زمین.....	۱۲۵
.....	۴) نظر پیامبر در مورد بهترین مال.....	۱۲۶
.....	۵) نظر پیامبر در مورد قطع درختان.....	۱۲۶
.....	۶) نظر پیامبر در مورد اهمیت درختکاری و کشت زمین.....	۱۲۷
.....	۷) دستورات پیامبر جهت جلوگیری از ظلم به کشاورزان.....	۱۲۸
.....	۸) نظر پیامبر در مورد رزق و روزی حلال.....	۱۲۸
.....	۹) اهمیت زراعت در کلام پیامبر.....	۱۲۹
.....	۱۰) نامه‌هایی از پیامبر در باب کشاورزی.....	۱۳۱
.....	فصل دوم: زراعت در کلام ائمه (ع)	۱۳۵
.....	زراعت در کلام ائمه (ع)	۱۳۵

۱۳۶	(۱) بارش باران بر اثر اعمال انسان.....
۱۳۷	(۲) انگیزه امام علی (ع) برای حفر چاه.....
۱۳۸	(۳) تشویق مسلمین به درختکاری و کشاورزی.....
۱۳۸	(۴) چگونگی ایجاد چشمه‌ها از کلام ائمه.....
۱۳۹	(۵) بهترین کار و ثروت از نظر ائمه.....
۱۴۰	(۶) دستور عدم قطع درختان توسط امام.....
۱۴۰	(۷) دلیل کشاورزی از نظر ائمه.....
۱۴۱	(۸) رزق و روزی حلال از نظر ائمه.....
۱۴۱	(۹) توکل به خدا در امر کشاورزی.....
۱۴۱	(۱۰) کاشت درخت از سنت‌های رسول خدا.....
۱۴۲	(۱۱) نظر امام علی (ع) در مورد کشاورزی.....
۱۴۲	(۱۲) دستور امام علی (ع) به مالک اشتر در باب کشاورزی.....
۱۴۵	فصل سوّم: زراعت در کلام صحابه.....
۱۴۵	زراعت در کلام صحابه.....
۱۴۵	(۱) مسابقات.....
۱۴۵	(۲) اصلاحات ارضی.....
۱۴۶	(۳) احیاء زمین.....
۱۴۷	(۴) کم شدن عذاب به دلیل کشت درخت.....
۱۴۹	بعضی احکام کشاورزی در اسلام.....
۱۵۱	فصل اوّل: اجاره.....
۱۵۱	اجاره.....
۱۵۳	فصل دوّم: مُزارعه.....
۱۵۳	مُزارعه.....
۱۵۷	فصل سوّم: مُساقات.....
۱۵۷	مُساقات.....
۱۵۷	احکام مساقات.....
۱۶۱	فصل چهارم: فروختن میوه‌ها و محصولات کشاورزی.....
۱۶۱	فروختن میوه‌ها و محصولات کشاورزی.....

مقدمه

سیاس پروردگار را که فرصتی مرحمت فرمود تا بتوانیم کشاورزی و زراعت را از دیدگاه اسلام یعنی دینی که شکستن یک شاخه درخت را به مثابه شکستن بال فرشتگان می‌داند و افتخار رهبرش احداث نخلستان و حفر چاه به منظور آبیاری آن جهت تأمین غذای محتاجان جامعه است بررسی کنیم. از دیدگاه دینی، که کلام خدا با خواندن و کسب علم شروع و بین عالم و بی‌سواد فرق قائل می‌شود^۱. لذا بشریت را مقید فرموده که با پرداخت خمس و زکات از محصولات کشاورزی و درآمد خود در امور عام المنفعه^۲ باعث بهبود وضع معیشتی افراد فقیر جامعه صرف و با انجام غرس درخت باقیات و صالحات دنیوی را به قیامت، پیوند دهد. و همچنین در امر زراعت قوانین پیشرفته و مدونی در فقه به نام مساقات و ... موجود است که روشنگر حقوق و مباحث حقوقی می‌باشد.

در جهانی که ابر قدرت‌ها برای دستیابی به امیال شیطانی خود از کشاورزی و محصولات آن به عنوان اهرم فشار استفاده نموده، در حالی که افراد آن جوامع از مصرف زیاد و پرخوری دچار انواع بیماری‌های خاص شده‌اند و میلیون‌ها نفر در نقاط مختلف جهان، که از گرسنگی بر اثر فقر غذایی و سوء تغذیه جان خود را از دست می‌دهند تحت سلطه خود قرار می‌دهند. کشورهای قدرتمند با خرید محصولات کشاورزی و نابود کردن آن برای حفظ اقتدار کاذب خود، بر دولت‌های وابسته، مانع از رسیدن آن به نیازمندان واقعی و نجات آنان از گرسنگی و مرگ می‌شوند. با توجه به اهمیت مواد غذایی برای ادامه حیات و نقشی که

^۱ «هل یستوی الذین یعلمون و الذین لا یعلمون» - آیه ۹ - سوره زمر

کشاورزی در زندگی انسان دارد، بنابراین لزوم بررسی و پژوهشی هر چند مختصر، درباره کشاورزی از دیدگاه اسلام و وضعیت آن در کشورهای اسلامی و سیر نزولی آن که با سیاست موزیانه ابرقدرت‌ها در حال نابودی است، بیش از پیش مشهود می‌باشد.

بخش کشاورزی به دلیل برخورداری از رشد مستمر و پایدار و درون زای اقتصادی، که می‌تواند نقشی حیاتی در ایجاد عدالت اجتماعی و استمرار مؤلفه‌های اصلی وابسته به آن، مانند تأمین امنیت غذایی و توسعه اشتغال در جامعه داشته باشد، مستلزم حمایت جدی و کارآمد است. این بخش به لحاظ دارا بودن توانمندی‌های قابل توجه در منابع و عوامل تولید، با بیش از ۳۷ میلیون هکتار اراضی مستعد کشاورزی، می‌تواند جایگاه مناسبی در توسعه اقتصادی کشور ایران داشته باشد.

همان گونه که می‌دانیم انسان‌های بسیاری در طول تاریخ از گرسنگی و سوء تغذیه در رنج و عذاب بوده‌اند. با معرفی شدن سده‌ها و رشد تصاعدی جمعیت به صورت هندسی، دامنه این رنج و عذاب بیشتر شده، زیرا تولید مواد اولیه به صورت تصاعدحسابی است^۱. بنابراین فاصله احتیاج و مایحتاج بشر، هر روز بیشتر و بیشتر می‌شود. همچنین توزیع نابرابر منابع و مواد غذایی نیز، مزید بر علت شده است. انسان چاره اندیش از یک سو رشد جمعیت را شاهد است و از سوی دیگر شاهد کمبود مواد غذایی می‌باشد. پس جا دارد بشر در هر زمان به فکر تأمین مواد اولیه زندگی خود باشد. روشن است کمبود مواد غذایی و سوء تغذیه، اثر نامطلوبی بر فکر و روان آدمی داشته و به خاطر سیرکردن شکم خود دست به دزدی، غارت و ... می‌زند. لذا جنگ‌های بسیاری که در جهان بوقوع پیوسته شاهد بر این مدعاست که عمدتاً به خاطر بدست آوردن زمین‌های مستعد کشاورزی بوده تا قوم و ملیتی بتواند با به زیر کشت بردن زمین‌ها، خود را از فنا و نابودی کامل نجات دهد. هر قومی که دارای ساختار کشاورزی مناسبی

^۱ بحث تصاعد هندسی و حسابی توسط یک کشیش اقتصاددان به نام مالتوس بیان شده است

باشد و بتواند مایحتاج اولیه خود را از نظر غذایی تأمین کند می‌تواند صنایع دیگری را نیز رشد داده، به مرور به یک کشور قوی و ثروتمند تبدیل گردد.

البته، باید دانست که امنیت غذایی، خود کلید دسترسی عموم مردم به غذای کافی در تمام اوقات به منظور داشتن زندگی سالم و فعال بوده و یکی از محورهای اصلی توسعه ملی هر کشوری می‌باشد و تحقق کامل آن در گرو تلاش و هماهنگی بخش‌های مختلف اقتصادی کشور خواهد بود.

اسلام، دینی است که در تمامی زمینه‌ها هدایتگر و راهنمای انسان بوده، دستورات کاملی را در این زمینه شاهدیم. اسلام دینی است کامل و پر بار که انسان‌ها را نه مانند یهودیت فعلی تشویق به مادیگری کامل می‌کند و نه همانند مسیحیت، آخرت را به طور مطلق تبلیغ. بلکه دینی است مکمل کلیه ادیان که در جای جای قرآن و دستورات پیغمبر (ص) و ائمه اطهار (ع) می‌توان این موضوع را واضح و آشکار دید و در مورد زراعت، دستورات لازم و مقتضی را صادر فرموده است که اگر به آنها عمل کنیم می‌توان خود و جامعه اسلامی را از خطر گرسنگی و فقر نجات دهیم.

اصولاً تمامی جوامع چه شرقی و چه غربی برای کشاورزی اهمیت ویژه‌ای قائل هستند. اما نکته‌ای که در اینجا قابل تعمق است نوع فرهنگ و نگرش هر جامعه است که نوع محصول و نحوه کشت آنرا مشخص می‌کند. مثلاً در قاره آمریکا جیره غذایی مردم بیشتر ذرت است و مصرف سرانه آن نیز بالا است ولی مصرف گندم در این قاره به نسبت مردم آسیا کمتر می‌باشد. در اروپا نیز مصرف ذرت و سیب زمینی در حد بالاتری قرار دارد. ولی در خاورمیانه مصرف گندم بسیار بالاتر و در ایران به طور متوسط به ازای هر نفر ۲۰۰ کیلوگرم مصرف سالیانه می‌باشد. در خاور دور و آسیای جنوب شرقی مصرف برنج بسیار بالا بوده و سرانه آن‌ها چندین برابر مردم ایران می‌باشد.

در غرب، دیدگاه مردم نسبت به کشاورزی یک دیدگاه لطیف و در عین حال سودجویانه است مردم در این دیار علاقه مند به داشتن یک مزرعه مناسب جهت